

MET DODE MENSEN GA JE NET ZO OM ALS MET LEVENDE MENSEN

Interview met A.Th. van Deursen

Christien Boomsma en Marike Peterzon

Sommigen denken dat hij zich misschien beter had thuisgevoeld in de zeventiende eeuw. En al is dit misschien een beetje te extreem gesteld, duidelijk is wel dat de 63-jarige prof. dr. A. Th. Deursen gefascineerd is door de Gouden Eeuw van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Al bijna veertig jaar houdt deze historicus zich bezig met de bestudering van de zeventiende-eeuwse Nederlandse geschiedenis. Aanvankelijk tijdens zijn tienjarige betrekking bij het Instituut voor Nederlandse geschiedenis, waar hij werkte aan de uitgave van de Resoluties van de Staten-Generaal. In 1967 werd hij lector aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Sinds 1971 is hij hoogleraar Nieuwe Geschiedenis aan die universiteit.

A. Th. van Deursen is een uitgesproken gereformeerd historicus. Zijn werk is doortrokken van calvinistische normen en waarden. Zijn eerste grote boek, *Bavianen en slijkgeuzen. Kerk en kerkvolk ten tijde van Oldebarneveldt* (1974), behandelt niet voor niets de 'gewone kerkganger' uit de zeventiende eeuw. Er was, en is, volgens Van Deursen, te weinig belangstelling voor het calvinistische aspect in onze cultuur. Behalve door de nadruk op het calvinisme, wordt zijn werk ook gekenmerkt door een fascinatie voor de 'gewone mens'. Zijn bekendste werk, *Mensen van klein vermogen. Het kopergeld van de Gouden Eeuw*, legt minder nadruk op godsdienst maar tracht een beeld te schetsen van het leven van gewone mensen in Holland. Hoe ze werkten, voelden en dachten.

Die speciale aandacht voor het normale leven komt ook weer tot uiting in het laatste boek van Van Deursen, *Een dorp in de polder. Graft in de zeventiende eeuw*. Opnieuw schetst hij het leven van de gewone man. Maar terwijl hij in *Het kopergeld* heel Holland onder de loep nam, koos hij in *Graft* voor één dorp, dat hij zoveel mogelijk in de diepte heeft onderzocht en tot leven heeft gebracht.

Van Deursens historische werk is ongekend succesvol bij het grote publiek. Zijn maatschappelijke opvattingen leiden echter dikwijls tot discussie. Afgelopen winter hield Van Deursen de Huizinga-lezing in Utrecht, onder de titel 'Huizinga en de geest der eeuw'. De lezing deed dit jaar veel stof opwaaien, door de uitgesproken mening die Van Deursen verwoordde met betrekking tot de crisis van de moderne tijd en het morele verval dat zich in onze tijd voordoet.

U bent zich na uw studie geschiedenis in Groningen al snel gaan bezighouden met het onderzoek naar Holland in de zeventiende eeuw. Kunt u vertellen hoe dat is gekomen?

De keus voor Groningen was niet moeilijk: ik ben daar geboren en heb er mijn schoolopleiding gevolgd en dan blijf je vanzelfsprekend dicht bij huis. Het was niet echt een beredeneerde keuze. De staf bij geschiedenis was toen heel erg beperkt. Je had eigenlijk alleen maar hoogleraren: Visser voor Oude Geschiedenis, Jongkees voor Middeleeuwen en Van Winter voor Nieuwe Geschiedenis. Ik had vooral met Van Winter te maken, bij wie ik na mijn afstuderen ook een tijdje als assistent heb gewerkt.

Aanvankelijk zag het er niet naar uit dat ik me met de zeventiende eeuw zou gaan bezighouden. Ik heb ook twee doctoraal-scripties geschreven: één over de Franse protestanten, waar ik later ook mijn dissertatie van gemaakt heb. De ander ging over Leonard Offerhaus, een Groningse geleerde waar de Offerhaus-zaal naar genoemd is. Als ik in Groningen was gebleven, zou ik waarschijnlijk meer in de richting van achttiende-eeuwse geschiedwetenschap zijn gegaan. Er was ook sprake van dat er een MO-opleiding voor leraren geschiedenis zou komen, waar ik docent kon worden. Maar dat was allemaal vrij onzeker en toen er een vacature was bij het Bureau voor Vaderlandse Geschiedenis, raadde Van Winter mij aan te solliciteren. Een beetje tot mijn verrassing heb ik de baan ook gekregen. De MO-opleiding was toen tijdelijk buiten beeld. Toen dat alsnog realiteit is geworden, kon ik moeilijk na één jaar weer van Den Haag terug naar Groningen gaan. Waterbolk heeft die functie toen gekregen. Ik ben in Den Haag gaan werken aan de resoluties van de Staten-Generaal vanaf 1610. Zo leerde ik de zeventiende eeuw goed kennen.

In uw boeken lijkt u een voorkeur te hebben voor gewone mensen en het beschrijven van het normale leven. Waar komt die voorkeur eigenlijk vandaan?

Ik weet niet of het wel zo'n beredeneerde keuze is geweest. Toen ik bij het werk aan de resoluties van de Staten-Generaal aankwam bij de bestandsjaren, viel me op dat ik helemaal niets hoorde over de twisten tussen Arminius en Gomarus. Dat bleef voor me verborgen en dat hinderde me. Ik ben toen gaan lezen in kerkeradnotulen en zo is uiteindelijk het boek *Bavianen en slijkgeuzen* ontstaan. Oorspronkelijk was het alleen dikker. Je kunt immers niet met de deur in huis vallen; er waren inleidende hoofdstukken nodig over het maatschappelijk leven in die tijd. Die hoofdstukken zijn zelfstandig uitgegeven in vier delen als *Het kopergeld van de Gouden Eeuw*. Deze rondgang door de zeventiende eeuw bleef echter gebaseerd op een hele globale waarneming. Als je het precies wilt weten, dacht ik, moet je een kleinere lokatie onder het vergrootglas leggen. *Graft* is bedoeld om dat waar te maken.

Ik zou niet eens willen beweren dat ik altijd met gewone mensen bezig ben. Als student werkte ik aan die Groningse professoren en daar had ik ook best mee door willen gaan. Alleen, je leven verloopt anders. Als je in het onderwijs

terecht komt, word je daar ook door gestuurd. Ik heb bijvoorbeeld wel eens geprobeerd om studenten aan de zeventiende en achttiende eeuwse geleerdheid te zetten, maar dat kun je met de studenten van tegenwoordig niet meer doen. Men is niet meer vertrouwd met het Latijn of de drie moderne talen. Als je daarentegen werkcolleges richt op populair materiaal, zoals pamfletten, dan lukt het allemaal. Toen ik aan *Graft* begon, hebben we daar eerst twee jaar lang werkcolleges over gegeven en later nog een keer. Een paar studenten hebben er scripties over geschreven.

In de inleiding bij uw laatste boek Graft geeft u aan dat iedere historicus op een bepaalde manier vooringenomen is, maar dat het ook de taak van de historicus is om die vooroordelen te bestrijden.

Je moet als historicus recht doen aan degene over wie je het hebt en dat kan alleen als je valse voorstellingen bestrijdt. Je eigen vooroordelen achterhaal je niet, maar je zult wel eens tot andere inzichten komen. Als we naar het verleden gaan, doen we dat met twintigste-eeuwse ogen. Het belangrijkste in de geschiedenis-studie is dat het anachronistisch denken wordt afgeleerd. Je moet niet alleen weten wat mensen in het verleden gezegd hebben, maar ook kunnen vermoeden wat ze zullen gaan zeggen. Je moet min of meer als gelijke met hen omgaan, je in hun voorstellingen en waarde-oordelen kunnen verplaatsen. Bij zo'n boek als *Graft* lijkt me dat ook wel nodig, je moet als het ware met de Grafters aan tafel schuiven. Als je dat niet doet, moet je een heel ander soort boek schrijven, waarin je ze puur als object van onderzoek beschouwt. Maar ik denk niet dat je zo met mensen om moet gaan, nooit. Zo zitten wij hier toch ook niet te praten? Ons vak leent zich niet voor zo'n voorwerpelijke benadering. Het is omgang met mensen en ik zie geen wezenlijk verschil tussen de omgang met levende en dode mensen. Je maakt kennis op een andere manier, maar de manier waarop je hen apprecieert is hetzelfde. En dat ze dood zijn, dat je ze niet meer wakker kunt maken, is een ongemak dat je voor lief moet nemen. Dat beperkt ons wel, want we moeten het hebben van de dingen waar we begrip voor kunnen hebben.

Je hebt altijd de beste herkenningmogelijkheden voor dat wat je in jezelf ook herkent. Ik denk dat dat in het verleden ook zo is, dat ik me van bepaalde kanten van het verleden beter verre kan houden. In *Graft* beschrijf ik twee mensen die een buitenechtelijke relatie onderhielden. Ze moesten elkaar steeds buiten in de sneeuw ontmoeten en werden later streng gestraft. Een recensent verbaasde zich erover dat ik geen medelijden met die mensen toonde. Maar dat heb ik ook niet.

U hebt een bijzonder vast omliggende visie op geschiedenis, moraal en hoe we daar mee om moeten gaan. Uw gereformeerde levensvisie speelt daarbij een grote rol. Beperkt die houding u niet, zodat u minder openstaat voor andere opvattingen over geschiedbeoefening?

U bedoelt historici die vanuit een ander levensideaal werken, zoals bijvoorbeeld de vrouwengeschiedenis? Ik heb moeite met feministische geschiedschrijving in zoverre die zich aandient als propaganda voor een bepaalde opvatting voor de plaats van de vrouw in een mensenleven. Ik vind niet dat we op een emanciperende wijze met ons vak om moeten gaan en dat alles wat wij zeggen en schrijven moet dienen ter bevrijding van de vrouw. Dat is een doel dat ik mijzelf niet zal stellen, dat moeten vrouwen trouwens ook zelf maar doen. Maar wat ik wel altijd de moeite waard vind is aandacht vragen voor de vrouw als historisch verschijnsel. Dat heeft de vrouwengeschiedenis in hoge mate gedaan. De vragen die de vrouwengeschiedenis stelt lijken me wel interessant en die probeer ik zelf ook wel te beantwoorden. In *Graft* staat bijvoorbeeld ook een hoofdstuk over werkende vrouwen. Maar dat doe ik niet vanuit een emancipatorische invalshoek.

Als het gaat om marxistische geschiedschrijving heb ik onder mijn vakgenoten de ervaring gehad, dat ik degenen die zich nou echt marxist noemden, en dat waren er niet zo vreselijk veel, wel verstond. Theo van Thijn was zo iemand. We kenden elkaars vooroordelen en konden daarom ook van elkaars werk gebruik maken. Je moet natuurlijk even weten hoe je dat moet vertalen. Misschien hebt u dat met mijn werk ook, dat u er eerst het een en ander af moet trekken voor u het zelf kunt gebruiken.

In uw meer polemische stukjes slaat u vaak een belerende toon aan. U waarschuwt dikwijls tegen de 'waan van de dag'. Ook in de Huizinga-lezing kwam dit weer tot uiting. Acht u het de taak van een historicus om te waarschuwen tegen de huidige ontwikkelingen in de westerse cultuur?

Ik denk dat dat een taak is van ieder mens. Als je gelooft dat het niet goed gaat met de wereld, dan moet je dat vertellen. En iedereen moet daarbij gebruik maken van de speciale kennis die hij heeft. Je kunt het natuurlijk nuttig vinden om op allerlei mooie dingen te wijzen, de bloeiende bloemen bijvoorbeeld. Maar als je dingen ziet die verkeerd gaan, dan heb je een bepaalde verantwoordelijkheid. Een historicus heeft mijns inziens meer gevoel en inzicht in de ontwikkelingen op de lange termijn. Hij is beter in staat om de algemene patronen te herkennen, de wortels ervan te zien en parallellen te trekken.

Natuurlijk besef ik wel dat het gevoel van crisis niet nieuw is. Men is al eeuwenlang pessimistisch. Ook de Franse Revolutie moet mensen een gevoel van crisis hebben gegeven, of de overgang van de Middeleeuwen naar de Nieuwe tijd. Maar ik geloof dat het deze keer anders is. Vandaar ook de Huizinga-lezing, want de crisis die Huizinga zag is nog steeds de onze. Juist nu nemen we afscheid van waarden en normen waarop we onze cultuur eeuwen-

lang hebben gebaseerd. De fundamentele aanvaarding van het verlies van de basisnormen van het zedelijk leven is onmiskenbaar. Dat heeft gevolgen voor de vitaliteit van onze beschaving. Misschien zou je het kunnen vergelijken met het Romeinse Rijk in de vierde en vijfde eeuw. Die tijd moet ook heel normloos geweest zijn, net als de onze.

De laatste tijd verandert er veel in de manier waarop de historische professie beoefend wordt. Onderzoeksscholen worden opgericht; wetenschappers moeten hun werk doen in samenhangende, veelomvattende projecten. Wat vindt u van deze ontwikkelingen en wat verwacht u van het toekomstige onderzoek?

Het is inderdaad waar dat het onderzoek tegenwoordig steeds verder wordt gestructureerd. Ik denk dat dat een noodzakelijke stap is. We zijn niet langer tevreden met het onderzoek naar allerlei losse onderwerpen. We willen meer samenhang en moeten ons onderzoek op een vindingrijke manier aanpassen.

Het Republiek-project, waaraan ik heb meegewerkt, is een typisch voorbeeld van zo'n groot opgezet onderzoeksveld waar een groot aantal promovendi aan werken. Hoe verschillend de onderwerpen ook zijn, het zijn loten van dezelfde stam. Er worden gelijksoortige vragen gesteld. Dat kan een nieuw licht werpen op een periode.

Er zitten natuurlijk ook nadelen aan. De originaliteit wordt aan banden gelegd. Het zal niet vaak voorkomen dat iemand zijn eigen liefhebberij tot dissertatie-onderwerp kan maken. Maar de vooropleiding van de studenten is ook veel minder. Veel algemene kennis, die wij indertijd hadden, moet je studenten nu nog bijbrengen. Ze hebben een achterstand en dat geldt ook voor promovendi. Tegelijk wordt de tijdsdruk steeds groter. Je zult zien dat mensen geen risicovol onderzoek meer aannemen. Het wordt steeds moeilijker om een bepaald spoor te volgen. Toch ben ik niet somber over de toekomst van het vak. De historische belangstelling is iets dat ligt in de geaardheid van de mens. En ook het onderzoek naar de zeventiende eeuw zal zich blijven ontwikkelen. Jonge historici zullen hun dissertatie-onderwerp misschien krijgen aangereikt, maar later zullen ze wel naar hun eigen inzichten gaan werken. En er komt voor hen ongetwijfeld een tijd dat ze behoefte krijgen zich te bewijzen, zich af te zetten tegen mensen als Van Berkel, Groenveld en mijzelf.

U hebt een lange en succesvolle carrière achter u. Veel jongere historici spiegelen zich aan uw werk. Welke van uw boeken acht u zelf het meest waardevol en zijn er ook historici waar u bewondering voor hebt?

Bavianen en slijkgeuzen is me altijd wel heel dierbaar. Met dat boek heb ik een serie op gang gebracht. Het was ook wezenlijk nieuw: er was op dat moment geen enkele studie naar het leven van de zeventiende-eeuwse kerkganger en dat heb ik altijd als een gebrek gevoeld. Het calvinistische aspect in onze cultuur werd sterk ondergewaardeerd. Daar heb ik op ingehaakt met het schrijven van dat boek.

Bewondering heb ik vooral voor historici als Huizinga en Fruin. Als kind las ik hun boeken, die bij mijn vader in de boekenkast stonden. Maar ik zou niet zo snel een levende, twintigste-eeuwse schrijver kunnen noemen. Dat zou ook helemaal niet verstandig zijn, denk ik. Overigens heb ik wel veel waardering voor het werk van Lesley Price. Het is mooi als iemand in staat is een interpretatief kader te schetsen, waarmee je de fundamentele drijfveren van een samenleving kunt begrijpen. Schama probeerde dat, maar hij had onvoldoende kennis. Price daarentegen bleek dat wel te kunnen. Ik las zijn boek *Culture and society in the Dutch Republic during the seventeenth century* en verwachtte veel aspecten te zullen missen. Dat was echter niet het geval. Ik was verbijsterd dat zo'n jonge Engelse historicus zoveel kon weten over de Nederlandse geschiedenis.

Een dorp in de polder *ligt nog maar net in de winkels*. Volgend jaar wordt u 65 jaar en gaat dan met emeritaat. Staat er toch nog een nieuw project op stapel, waar u zich mee bezig zult houden?

Inderdaad. Ik heb een verzoek gekregen om een boek te gaan schrijven over Maurits en dat ga ik waarschijnlijk ook doen. Dan stap ik wel af van mijn onderzoek naar de 'gewone' mensen. Maurits kunnen we immers nauwelijks een gewone Nederlander noemen. Als kerkganger was hij daarentegen minder uitzonderlijk.